

Miha Kosi

Marginalije h knjigi Vitez in grad

Nedavno je pri ugledni nemški založbi Oldenbourg (München-Wien, 2006), v seriji Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung in v odličnem prevodu dr. Harald Krahwinklerja (s sodelovanjem dr. Herwiga Weigla), izšla knjiga Dušana Kosa z naslovom »In Burg und Stadt, Spätmittelalterlicher Adel in Krain und Untersteiermark« s spoštovanja vrednim obsegom skoraj 700 strani. To je nemški prevod njegove knjige Vitez in grad, ki je 2005 izšla pri Založbi ZRC SAZU v Ljubljani. Nesporno gre za temeljno delo slovenske medievistike o problemu gradov in njihovi vlogi v življenju plemstva, pri čemer je več kot 3/4 knjige – v enciklopedičnem stilu v obliki gesel – namenjene pregledu kranjskih in spodnještajerskih gradov (kar 180), njihove posestne zgodovine in zgodovine tam živečih plemiških rodov. Hvalevredno in nujno potrebno delo, že na prvi pogled zbujujoče strahospoštovanje, bo nedvomno postalo temeljni pripomoček vseh medievistov, ki se ukvarjajo s slovensko srednjeveško zgodovino, in v nemški varianti standardno delo tujih strokovnjakov, ki se bodo želeli seznaniti z našo srednjeveško zgodovinsko pokrajino.

Dušan Kos je že sedaj nesporno slovenski zgodovinar z največjo produkcijo monografij doslej – sedemnajstimi. Knjiga Vitez in grad je pod novim naslovom druga, predelana in dopolnjena izdaja dela Med gradom in mestom, njegove doktorske disertacije, ki je izšla pri isti založbi ZRC SAZU leta 1994. Ob kroničnem pomanjkanju odzivov slovenske strokovne javnosti na zgodovinske publikacije v obliki objektivnih recenzij (ne zgolj panegirikov kot zahvale avtorju za podarjeno knjigo), kar je v tujini uveljavljena praksa, prva izdaja, kot je meni znano, ni doživela nobene prave znanstvene kritične ocene. Ob izidu druge slovenske ter sedaj še nemške izdaje je nedvomno dozorel čas za refleksijo na knjigo, ki bo verjetno za dolga leta ostala standardno delo na to temo. Prva izdaja je imela vrsto pomanjkljivosti, na katere bi bilo nujno opozoriti že ob izidu. Poleg preštevilnih tiskovnih napak¹ je bilo citiranje izredno nepregledno – za deset ali več zelo konkretnimi navedbami z letnicami je sledila opomba – da je bilo skoraj neuporabno celo za strokovnjaka. Druga velika pomanjkljivost knjige, ki je operirala s stotinami toponimov gradov oziroma topografskih lokacij, razen strokovnjaku-specialistu večinoma neznanah ali malo poznanih, je bilo pomanjkanje kartografskih prilog, ter ob prav tako veliki količini imen plemiških rodbin in posameznikov – odsotnost genealoških preglednic. V prvi izdaji knjige ni bilo niti ene preproste pregledne karte lokacij gradov ali genealoške tabele, kar je nesporejmljivo za tako ambiciozno znanstveno monografijo. Poleg tega je bilo delo brez stvarnega oz. imenskega kazala, kar pa, odkrito rečeno, ni bilo pomanjkljivost le Kosove knjige, temveč tedaj še ni uspelo prodreti kot standardni in praktično obvezni element znanstvene monografije, kot je to danes. Nova izdaja knjige – ki se pod novim naslovom ponuja kot nova monografija – je dejansko odpravila mnoge od teh pomanjkljivosti ter napak in je bistveno bolj pregledna, privlačna in uporabna. Kos je izdelal sicer zelo grobe, a vseeno do neke mere uporabne zemljevide, glavna pridobitev pa je kar 76 genealoških preglednic ter obilno slikovno gradivo – fotografije plemiških pečatov ter stare in

¹ Med drugim je prišlo celo do tako težkega lapsusa, da je v prvem poglavju analitičnega dela izpadla številka opombe 602, kar je imelo za posledico neujemanje kar 68 opomb s številkami v tekstu. D. Kos, Med gradom in mestom, Ljubljana 1994, tekst na str. 40–43 se ne ujema z opombami št. 602–670 na str. 57–58.

sodobne podobe gradov oz. njihovih ostalin. Slovenska varianta knjige še vedno ne premore stvarnega/imenskega kazala. Verjetno ga Slovenci nismo vredni, saj se sam avtor v eni svojih knjig pritožuje, da je med nami itak premalo »mislečih bralcev«.² Seveda pa v tujini veljajo drugačni standardi in Kos se je v nemški verziji potrudil z izčrpnim in zelo uporabnim registrom. Koncept nove izdaje knjige je nekoliko spremenjen. Obsežnemu, bolj sistematiziranemu in dopolnjenemu sintetičnemu delu, ki je na visoki znanstveni ravni, saj je eno Kosovih dolgoletnih znanstvenih torišč, sledi analitični del – pregled posameznih gradov v obliki gesel, ki pa je dosti šibkejši. Obravnava posameznih gradov je zelo neuravnotežena, vendar ne le glede na njihov zgodovinski pomen, temveč predvsem glede na avtorju dostopne podatke. Tu pa tiči problem. Drastično se namreč opaja naslonitev na korpus prepisov listin dr. Boža Otorepca, ki je šibak zlasti pri gradivu iz Štajerskega deželnega arhiva, pa tudi dunajskih arhivov, zato je tudi Kosovo uporabljane originalnih listin pri geslih, katerih gradivo se nahaja v Gradcu ali v Haus- Hof- und Staatsarchivu na Dunaju, nesorazmerno manjše od tistih, ki jih je dobil v prepisih pri Otorepcu. Avtor se zato mnogokrat zadovoljuje z opiranjem na sekundarno literaturo, prvenstveno na delo Pircheggerja o spodnještajerskih gradovih in gospodstvih, nastalo pred več kot štirimi desetletji, ki pa je, glede na današnjo raven vedenja, že marsikje preseženo z novejšimi študijami.³ To ima seveda za posledico dosti manjšo zanesljivost, včasih pa kar hudo pomanjkljivost orisov zgodovine nekaterih štajerskih gradov.⁴

Zgornja navedba zahteva obrazložitev. Kos je za obravnavano knjigo, kot tudi velik del svojega ostalega opusa, posvečenega plemstvu in gradovom, uporabljal prepise več kot 6000 (!) srednjeveških listin, življenjsko delo zaslužnega zgodovinarja dr. Boža Otorepca, ki so hranjeni na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU v Ljubljani. Imel je to srečo, da mu je tedaj še aktivno delujoči Otorepec velikodušno dovolil dostop do celotnega korpusa, na osnovi česar si je Kos ustvaril temeljno podatkovno bazo za svoje študije gradov in plemstva, s čimer operira že desetletje in pol. Dejstvo je, da tako velikopoteznih študij oziroma enciklopedičnih pregledov plemstva in gradov, kot je omenjena Kosova knjiga, brez Otorepčevih prepisov virov do sedaj preprosto ne bi bilo moč narediti, kajti originalno gradivo je razpršeno po arhivih od Bavarske in Furlanije do Avstrije in Češke.⁵ To bi moralo biti pošteno in jasno poudarjeno v uvodu monografije, vendar na dolžno spoštovanje do dela svojega zaslužnega predhodnika avtor prepogosto pozablja. Trud več desetletij dr. Otorepca je v knjigi odpravljen zgolj s par besedami v oklepaju v seznamu virov in literature (»po prepisih B. Otorepca«), a še to nekorrektno.⁶ Kos sam pa se ravno v uvodu v slovensko verzijo knjige sprenevedajoče zgraža nad kolegi zgodovinarji, ki da nimajo spoštovanja do dela svojih predhodnikov!⁷ Avtor v številnih opombah lahko citira stotine in stotine originalnih listin iz številnih arhivov, ki so mu bile

² D. Kos, Pismo, pisava pisar, Ljubljana 1994, str. 5.

³ H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte, München 1962.

⁴ Za ilustracijo naj služi geslo Polhov Gradec, kjer je v eni sami opombi citiranih kar 120 (!) listin, v katerih se pojavljajo člani rodbine Polhograjskih. Na drugi strani pa geslo pri gradu Fram – ki kot uradni fevd štajerskega maršala ni bil nepomemben – premore le štiri stavke in tri opombe, pa še v teh le z literaturo (Jakič; Pirchegger; Blaznik) brez enega samega citata primarnega vira.

⁵ V uvodu nemške izdaje knjige Kos piše, da je bila podlaga njegovim genealoškim raziskavam analiza imen v več kot 5000 listinah, a brez razlage, kako je prišel do te enormne količine virov iz najrazličnejših arhivov.

⁶ V seznamu virov v slovenski in nemški verziji Kosove knjige je namreč opazna bistvena razlika. V drugi je dodana opomba z razlago, katere vire je dobil v Otorepčevih prepisih, in med te so uvrščene tudi listine iz zbirke listin Arhiva Republike Slovenije ter iz Haus- Hof- und Staatsarchiva na Dunaju, torej večina v delu citiranih listin. V slovenski verziji pa pri kraticah ARS ZL in HHStA AUR to bistveno pripombo pogrešamo.

⁷ D. Kos, Vitez in grad, str. 9. Mimogrede – Kos v tem uvodu tudi omenja, da tu in tam še danes naleti na osebo, ki nikakor ne zmore razumeti (v njegovi knjigi, op. a.) prebranega. Upam, da bo iz nadaljnjih vrstic jasno razvidno, da nekateri le razumemo, kaj je napisal!

(skoraj) vse dostopne v prepisih Otorepca, medtem ko v uvodu razglablja, da »so viri za 14. in 15. stoletje zvečine še vedno dostopni le v slovenskih, avstrijskih in italijanskih arhivih«. Uporaba teh prepisov raziskovalcu bistveno olajša težaško delo, obenem pa predstavlja tudi temeljni vodnik glede arhivskih nahajališč za posamezne dokumente, katerih iskanje je – zlasti po velikih arhivskih restitucijah virov pred nekaj desetletji – lahko izredno zamudno. Zato je takšno opiranje študije na delo drugega strokovnjaka brez jasne obrazložitve nesprejemljivo. Da ne bo pomote. S korpusom prepisov Otorepčevih listin smo delali poleg Kosa tudi mnogi drugi zgodovinarji, vendar s poštenim priznanjem njegovega dela oziroma doprinosa.⁸

K pisanju te polemične recenzije pa me niso spodbudile le te pripombe bolj načelne narave, temveč nekaj zelo konkretnih dejstev. Po desetih letih bi v novi izdaji monografije upravičeno pričakovali temeljito revidirano in z najnovejšimi izsledki stroke dopolnjeno delo. Avtor je sicer posamezna gesla precej spremenil, zlasti s kombiniranjem prikazov zgodovine gradu in eventuelne pripadajoče meščanske naselbine, kar je bilo v prvi izdaji ločeno na dva dela knjige. A upoštevanje novih (ali celo že starih) ugotovitev stroke je zelo šepavo in se pogosto omejuje na »kozmetične« dopolnitve v opombah. Tako v »novi« Kosovi monografiji še vedno mrgoli netočnosti iz prve knjige, a ne lapsusov ali zatipkanih malenkosti, temveč navedb, ki ne držijo. Avtor preprosto ne upošteva nekaterih temeljnih del in izsledkov svojih stanovskih kolegov, nastalih v zadnjih letih. Zakaj si kljub siceršnji veliki strokovni podkovanosti dovoli takšno površnost, je težko odgovoriti. Resnično bi moral na več mestih spremeniti svoje nekoč zapisano drugačno mnenje in s tem dati priznanje še komu drugemu, vendar bi bilo to znanstveno nesporno in nedvomno bolje kot še naprej navajati napačna dejstva. Nove, jasno dokazane in z viri podprte ugotovitve avtor večkrat zamolči – težko je verjeti, da jih ne bi poznal, saj so objavljene v odmevnih knjigah ali glavni domači znanstveni periodiki – in ponavlja svoje stare teze, zaradi česar prihaja celo v nerešljive anahronizme. Pojavljajo pa se tudi obratni primeri, ki pa so znanstveno še bolj vprašljivi. Avtor je spremenil nekatere svoje nekdanje teze na osnovi ugotovitev drugih, ne da bi jih citiral! Kot je videti, je bilo eno Kosovih glavnih dopolnil v novi izdaji knjige obsežno citiranje dela Ivana Jakiča, Vsi slovenski gradovi, ki je sicer temeljit in uporaben, a poljuden enciklopedičen pregled slovenskih gradov s kratkimi zgodovinskimi opisi, brez znanstvenih ambicij in predvsem brez znanstvenega aparata z navedbo virov.⁹ Kos se v tako ambicioznem delu, ki ne skriva pretenzij, da bi postalo temeljni priročnik na temo gradov in plemstva, zlasti pri konkretnih trditvah in letnicah, ki terjajo navedbo konkretnega vira, ne bi smel zadovoljiti s citiranjem sekundarne literature enciklopedičnega značaja.¹⁰ Pri mnogih drugih dopolnitvah literature se prepogosto zadovoljuje z navedbo avtorja in dela ter latinskim prislovom *passim* (tu in tam), ne da bi ugotovitve tudi dejansko upošteval. Ker gre v nekaterih primerih za dela, ki so v marsičem dopolnila dosedanje vedenje (tudi Kosa) o nekaterih zemljiških gospostvih oz. rodbinah, se to dolgoročno gledano izkaže za zelo kratkovidno. Da ne bo vse ostalo le pri pavšalni kritiki, naj v nadaljevanju na nekaterih konkretnih primerih pokažem na nekaj najbolj izstopajočih netočnosti, pomanjkljivosti ali napačnih navedb, ki se, žal dosledno, ponavljajo tudi v nemški verziji knjige. Ker ne gre le za kakšne marginalne, malo znane gradove, temveč v nekaterih primerih celo za najpomembnejša srednjeveška zemljiška gospostva na Slovenskem, in je ob značaju Kosove knjige ter tujem prevodu zelo verjetno,

⁸ Tudi moja disertacija o srednjeveškem prometu na Slovenskem, izšla v knjigi pod naslovom Potujoči srednji vek, Ljubljana 1998, v veliki meri temelji na Otorepčevih prepisih, kar je izpostavljeno v uvodu in pošteno citirano na vseh dotičnih mestih v opombah.

⁹ Ivan Jakič, Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine, Ljubljana 1997.

¹⁰ Kot eden bolj izstopajočih primerov naj služi geslo Vipava na str. 243 z op. 881. Avtorjeve zelo konkretne navedbe z letnicami terjajo citat vsaj treh originalnih listin, ki jih najdemo v Otorepčevi kartoteki in Arhivu Slovenije. Vendar se avtor zadovolji s citiranjem Jakiča (kot v op. 9), ki pa na navedeni strani teh podatkov sploh nima!

da se bodo napake znova in znova ponavljale v delih manj posvečenih (verjetno tudi tujih) avtorjev, ki se bodo sklicevali na Kosovo delo, je dolžnost slovenske znanstvene srenje, da se na napačne navedbe jasno opozori!

Kostanjevica (str. 158 sl.)

Kos piše: »Kot spanheimsko dediščino ... so si ... gradova, gospostvo in mesto prisvojili grofje Tirolsko-Goriški. Ti so vse skupaj dajali v zakup – leta 1305 grofom Goriškim, nato leta 1320 hrvaškim grofom Frankopanom in nato Ortenburžanom. O tem se pripoved polihistorja J. V. Valvasorja ujema s podatki v listinah ... Ortenburžanom je v letih 1365–1386 kot imetnica Kostanjevice sledila grofica Katarina Celjska ... nato pa so vse spet dobili v sekundarno zastavo Ortenburžani. Kot njihovi dediči so jim po letu 1420 sledili grofje Celjski ... Kostanjeviški grad je pod Celjskimi povezovala z deželnim knezom le še tanka formalna fevdna vez, saj so grofje Kostanjevico že imeli v dedni posesti.«¹¹ Vsaj pol od teh trditev ne drži, v veliki meri pa je oris tudi pomanjkljiv. Avtor ne upošteva celo svojih lastnih ugotovitev iz nekaterih drugih del. V ohranjenih virih o gospostvu goriških grofov in Frankopanov v Kostanjevici v prvih desetletjih 14. stoletja ni najmanjšega dokaza. So pa Habsburžani v času vojne za češko krono leta 1308 hrvaškim Baboničem (in ne Frankopanom) kot enim svojih glavnih zaveznikov na Kranjskem za nudeno pomoč in posojen denar podelili v zastavo (in ne zakup!) pol gospostva Kostanjevica (*mediam urboram in Landestrost*).¹² Od Kosovih navedb drži le to, da so gospostvo v 1320-ih letih dejansko dobili v roke Ortenburžani in ga podeljevali v sekundarno zastavo. Vendar pa je bilo ortenburško gospostvo nad Kostanjevico kratkotrajno. Po izumrtju Goriško-Tirolskih 1335 se je skupaj s celotno Kranjsko vrnila pod vrhovno oblast Habsburžanov. Tako je lahko avstrijski vojvoda Albreht II. že 1343 podelil grad in mesto za bivanje (*behausung*) goriškemu grofu Albertu, ki se je zavezal, da bo na zahtevo vse vrnil Habsburžanom.¹³ Tudi to goriško lastništvo je bilo kratko. Vojvoda Albreht II. je leta 1355 gospostvo z mestom zastavil Henrik Planinskemu kot plačilo za najemniško služjenje proti Švicarjem – torej Kostanjevica tedaj ni mogla biti ortenburška!¹⁴ V času avstrijskega vojvode Rudolfa IV. pa je prišlo do podelitve, ki ima zelo velik pomen za posestno zgodovino več kranjskih deželnoknežjih gospostev. O njej smo pisali v zadnjih letih vsaj trije zgodovinarji – poleg mene še Peter Štih in Matjaž Bizjak.¹⁵ Vendar pa Kos ta pomemben sklop dogajanja preprosto zamožči oziroma ga tolmači napačno, zaradi česar je napačen tudi njegov posestni oris pri več geslih. Poglejmo, za kaj gre.

¹¹ Kos, Vitez in grad, str. 160. Na tem mestu citira Valvasorja, ne pa dotičnih listin, s katerimi naj bi se Valvasorjeva pripoved ujemala.

¹² Gradivo za zgodovino Maribora II, ur. Jože Mlinarič, Maribor 1976, št. 120. O tem sem pisal v obsežni razpravi M. Kosi, »... Quae terram nostram et regnum Hungariae dividit ...«, Zgodovinski časopis (=ZČ) 56, 2002, str. 74, Matjaž Bizjak pa v knjigi *Ratio facta est, Thesaurus memoriae, Dissertationes 2*, Ljubljana 2003, str. 132. Zanimivo je, da Kos listino iz 1308 pozna, saj jo uporabi v knjigi pri geslu Žumberk na strani 250 (op. 928), pri Kostanjevici pa je ne upošteva.

¹³ Dosedaj neobjavljena originalna lista 1343 s.d., Allgemeine Urkundenreihe (=AUR) v Haus- Hof- und Staatsarchiv na Dunaju (=HHStA).

¹⁴ Sam Kos je ta podatek objavil v knjigi *Blesk zlate krone, Thesaurus memoriae, Dissertationes 1*, Ljubljana 2003, str. 299, vendar pa ga v delu *Vitez in grad* pri geslu Kostanjevica ne upošteva, kar zadosti pove o njegovi preciznosti.

¹⁵ Miha Kosi, *Potujoči srednji vek*, Ljubljana 1998, str. 41–42; Peter Štih, *Dežela Grofija v Marki in Metliki*, v: Vilfanov zbornik, ur. V. Rajšp, E. Bruckmüller, Ljubljana 1999, str. 133–134; Bizjak, *Ratio* (kot v op. 12), str. 132–133.

Kot je jasno razvidno iz listine avstrijskega vojvode Leopolda III. iz leta 1386, je vojvoda Rudolf IV. – najverjetneje poleti 1365¹⁶ – podelil *goriškemu grofu Albertu* in njegovi ženi Katarini Celjski v dosmrtni užitek mesto in grad v Kostanjevici z uradom v Vivodini, grad in trg Višnja Gora, mesto Novo mesto ter grad Štatenberk. Zaradi pomena tega vira in da se ne bo še naprej ponavljalo (tudi Kosovo) napačno tolmačenje, dodajam originalni citat v celoti:

... als der hochgeborn furst herczog Ru^odolf, herczog ze O^esterrich etc. vnser lieber bru^eder selig dem edeln weilent graf Albrechten von Go^ercz vnd der edeln Kathrinen siner elichen hausfrowen zu^o einem leibgeding geben vnd empholhen het die vest vnd stat Lancztröst vnd vierczig hu^eben in der Metlik genant das Herczogtum, die vest Weichselberg mitsampt dem markt daselbst, die stat Ru^odolfsward, die vest Ste^etenburg vnd was darzu^o geho^ert ...¹⁷

Kot je razvidno iz druge listine, izstavljene v kontekstu transakcij leta 1386, ki še natančneje omenja pertinence dolenskih gospostev, je podelitev vključevala deželna sodišča v Kostanjevici, Štatenberku in Višnji Gori, mitnine, dva manjša trga v Litiji in Šentvidu pri Stični ter urad Raka pri Kostanjevici.¹⁸

Bistvo je, da je v Kostanjevici in drugih dolenskih gospostvih leta 1365 kot posestnik nastopil grof Albert IV. Goriški (skupaj z ženo Katarino Celjsko), kar je bilo nedvomno v povezavi z dedno pogodbo med Habsburžani in Goriškimi iz leta 1364. To je imelo izreden pomen za Goriške, ki so svoji Grofiji v Marki in Metliki pridružili še večji del deželnoknežjih dolenskih posesti z meščanskimi naselbinami, sodišči in mitninami. Grofica Katarina Celjska je kot samostojna posestnica kostanjeviškega gospostva sledila šele 1374 kot vdova goriškega grofa, ki je umrl tega leta, ne pa že 1365, kot pravi Kos!¹⁹ Leta 1386 se je preselila na Švabsko in vojvoda Leopold je njej in njenemu novemu možu stolniku Waldburškemu dovolil, da sta vse omenjene dolenske posesti prodala kot deželnoknežjo zastavo Ortenburžanom. Po izumrtju Ortenburžanov so jim že 1418 kot njihovi dediči tudi na teh zastavnih gospostvih sledili grofje Celjski.²⁰ Vendar pa njihovo gospostvo ni trajalo do izumrtja in Kostanjevica ni nikoli postala celjska dedna posest, kot piše Kos. Tu ponovno zamolčuje cel zelo pomemben problemski sklop, o katerem nas je več avtorjev pisalo v zadnjih letih, kar ga pelje v napačne trditve. Po pogajanjih leta 1423 je namreč že 1431 prišlo s strani Hermana Celjskega do vrnitve vseh nelegalno po Ortenburžanih prevzetih zastavnih gospostev nazaj Habsburžanom.²¹ Da ne bo nikakršnega dvoma, navajam citat iz listine vojvode Friderika V. iz leta 1431:

Als der edel wolgeboren vnser lieber getrewr graf Herman von Cilli vns yeczund vnserere herscheffte vesten vnd geslosser mit irn zugehorungen Lanndtstrass, Weichselberg, Ste^etenberg vnd Newste^ettel, die weilent des von Ortenburg sacz von vnsern vordern se^eligen vnd vns

¹⁶ Glede datacije neohranjene Rudolfove podelilne listine gl. Štih, Dežela (kot v op. 15), str. 133–134; Bizjak, Ratio (kot v op. 12), str. 133.

¹⁷ Originalna listina v Arhivu Slovenije (=ARS), Listine grofov Celjskih, 1386 VI 21, Brugg in Aargau; prepis Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU; objava pri Karl Hruza, Die Herren von Wallsee, Linz 1995, št. 63, str. 548.

¹⁸ Originalna listina 1386 IV 26, Brugg in Aargau, Hauptstaatsarchiv Stuttgart, po Hruza (kot v op. 17), str. 378, op. 278.

¹⁹ Kos pozna in celo citira Štihovo razpravo Dežela (kot v op. 15), kjer je podrobno in pravilno razjasnjen omenjeni proces zastavljanja dolenskih gospostev. Vendar ugotovitev ne upošteva in trdovratno vztraja na svoji napačni interpretaciji.

²⁰ Kako lahko s tem uskladimo Kosovo opombo 243 na str. 160, da sta bila celjska gradiščana v Kostanjevici že med 1388 in 1406 Albreht s Kozjaka in po letu 1406 Fridel iz Laškega, ko je bilo gospostvo ortenburško, ve le avtor sam. Kos se tu – in še na številnih drugih mestih – opira na delo Majde Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, ki je za srednjeveško obdobje zelo nenatančno in pogosto napačno.

²¹ Gl. Peter Štih, Celjski grofje, vprašanje njihove deželnoknežje oblasti in dežele Celjske, v: Grafenauerjev zbornik, ur. V. Rajšp, Ljubljana 1996, str. 241; Miha Kosi, »Prometna politika« Celjskih grofov, v: Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, ur. R. Fugger-Germadnik, Celje 1999, str. 175–176; Bizjak, Ratio (kot v op. 12), str. 134.

*gewesen vnd von im in sein gewalt komen sind, willichleich vnd ledikleich ubergegeben vnd zu vnsern hannnden geantwurtet ...*²²

Kosovo neupoštevanje teh ugotovitev ga vodi v napačno predstavljanje posestne zgodovine tudi pri Štatenberku²³ in Višnji Gori (na str. 228, 245).²⁴ Do tega ne bi moglo priti, če bi avtor dosledneje upošteval izredno precizno študijo Matjaža Bizjaka o finančnem poslovanju zemljiških gospostev – bil je mentor te doktorske disertacije – kot pa da jo povsod le pavšalno citira kot Bizjak, Ratio, passim. Iz Bizjakovih ugotovitev je jasno razvidno, da se gospostva Višnja Gora, Kostanjevica in Štatenberk vključno z Novim mestom navajajo že v deželnoknežji računski knjigi za leta 1436–1439, kot tudi v znanem razpisu davka za doto princese Katarine v letu 1446,²⁵ in torej v tem času niso bila več v celjski posesti.

Slovenj Gradec (str. 369 sl.)

Kos: »... Bertold je leta 1251 slovenjegraško gospostvo ... predal oglejski cerkvi. Posest je bila nato podeljevana v fevd Spanheimom, Tirolsko-Goriškim in po letu 1335 Habsburžanom, ki so mesto in gospostvo podeljevali v sekundarni fevd ali zastavo: pred 1346 Vuzeniškim, pred 1351 grofom Pfannberškim, ti leta 1351 Henriku Svibensko-Planinskemu, leta 1407 pa Walseejevce. Oglejsko gospostvo se je ohranilo do 1362, ko ga je po vrnitvi Konrada z Auffensteina ... prejel v fevd, nato pa alodiziral vojvoda Rudolf IV.« Ta oris, v večjem delu povzet po Pircheggerju, je pomanjkljiv in v nekaterih trditvah napačen.²⁶

Po izumrtju Spanheimov in padcu kralja Otokarja je bilo proti koncu 13. stoletja slovenjegraško gospostvo spet trdno v oglejski posesti.²⁷ Šele leta 1305 ga je patriarh Otobono za 30 let podelil v zastavo (ne fevd!) koroškim vojvodam Goriško-Tirolskim, ti pa 1308 v sekundarno zastavo Konradu Auffensteinskemu.²⁸ Gospostvo ni prišlo v roke Habsburžanom že po letu 1335, kot piše Kos, temveč je tega leta prišlo nazaj v roke Ogleju, patriarh Otobono pa ga je skupaj z mestom takoj ponovo zastavil, in sicer najmanj za eno leto za 500 mark krškemu škofu Lavrencu (ki je gospostvo rešil iz zastave Auffensteina).²⁹ Že 1339 je patriarh

²² Originalna listina HHStA, AUR, 1431 VII 15, Innsbruck; prim še ARS, Celjske listine, 1431 VII 16, Innsbruck (prepisa Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU).

²³ Habsburžani niso podedovali Štatenberka po Celjskih šele 1456, temveč so ga dobili nazaj že do 1431.

²⁴ Gospostva Višnja Gora niso še pred letom 1386 dobili »grofje Celjski« in ga prodali Ortenburžanom, temveč je bilo 1365–1374 goriško, nakar ga je imela, kot omenjeno, 1374–1386 vdova Katarina Celjska.

²⁵ Gradivo za zgodovino Ljubljane (=GZM) X, ur. Božo Otorepec, Ljubljana 1965, št 58.

²⁶ Že v razpravi, ki jo Kos citira, a ne upošteva: Jože Koropec, Srednjeveško gospostvo Slovenj Gradec, Časopis za zgodovino in narodopisje (=ČZN) 14, 1978, str. 16 sl., bi dobil pravilnejše podatke, kot jih je zapisal sam. Celovito in pravilno tudi Johann Skuk, Zgodovina župnije Slovenj Gradec, disertacija Gradec 1964, prevod izšel v Koroški zbornik 1, Ravne na Koroškem 1995, str. 7–29.

²⁷ Z listino 1293 VII 9, Videm, je oglejski patriarh Rajmund pod kaznijo zagrozil Otonu iz Slovenj Gradca, naj se ne vmešava v dohodke in koristi oglejskega gospostva in mesta Slovenj Gradec: *de castro et burgo de Windisgraz, nec de aliquibus fructibus seu redditibus nec de aliquibus officiis seu juribus domini patriarche*. Prepis Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU.

²⁸ Monumenta historica ducatus Carinthiae (=MDC) VII, ur. Hermann Wiessner, Klagenfurt 1961, št. 310; MDC VIII, št. 325, 490.

²⁹ Listina 1335 VI 24, Ljubljana. Norbert Weiss, Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter, Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 46, Graz 2002, Quellen (CD-rom v prilogi), str. 150. Weiss ima na CD-romu več kot 800 strani virov za slovenskoštajerska mesta (in gospostva). Kako to olajša raziskovalcu iskanje določenih podatkov, ni treba poudarjati. Če bi Kos preveril par dokumentov za Slovenj Gradec, ob tem da Weissovo delo pozna in ga citira, ne bi zapisal takšnih napak. Prim. še regest v Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405, ur. Božo Otorepec, Ljubljana 1995, št. 748.

ponovno razpolagal z mestom in gospodvom.³⁰ Maja leta 1342 ga je z vsemi dohodki za tri leta zastavil grofu Ulriku Pfannberškemu, po izteku treh letih pa naj bi grof za čas patriarhovega življenja še nadalje razpolagal z njim proti letni odškodnini.³¹ Tako ga Habsburžani niso mogli podeliti že pred 1346 Kolonu Vuzeniškemu, kot piše Kos. Habsburžani so se do Slovenj Gradca prvič dokopali oz. ga okupirali šele leta 1350 v času agresivne ekspanzivne politike vojvode Albrehta II. proti Ogleju.³² Vojvoda je gospodvo z mestom zastavil svojemu koroškemu glavarju Ulriku Pfannberškemu, ta pa 1351 Henriku Svibensko-Planinskemu (zastava podaljšana 1355).³³ Leta 1356 je vojvoda Albreht II. v pogodbi s patriarhom obljubil, da bo gospodvo rešil iz zastave in ga do prihodnjega sv. Jurija vrnil Ogleju, kar pa se ni zgodilo in Slovenj Gradec se dejansko kljub naporom in intervencijam papeža ni nikoli več vrnil v oglejske roke.³⁴ Stanje je bilo sankcionirano z mirovno pogodbo med Oglejem in vojvodo Rudolfom IV. v Koprivnici leta 1362, ko so ga Habsburžani dobili v fevd.³⁵ Vendar se to ni zgodilo »po vrnitvi Konrada z Auffensteina« – tako Kos – kajti Auffensteini tedaj niso posedovali slovenjgraškega gospodva, temveč le en stolp, ki so ga dejansko vrnil 1361.³⁶ Šele 1364 (in ne pred 1346!) je vojvoda zastavil gospodvo in mesto Kolonu Vuzeniškemu.³⁷ 1374 ga je iz zastave Vuzeniškega rešil Hugon VIII. Devinski in ga sam prejel v zastavo od vojvode Albrehta III.,³⁸ nakar je gospodvo ostalo Devincem četrto stoletja, do izumrtja 1399 (Kos devinskega gospodva sploh ne omenja). Kot dediči Devinskih so vsa njihova gospodva prevzeli Walseejci,³⁹ ki sta jim vojvodi Leopold in Ernest 1407 – za nadaljnjih 28 let – zastavila bivše devinske posesti, med njimi Slovenj Gradec (zastavo ponovno potrdi vojvoda Albreht leta 1416).⁴⁰ Gospodvo se je šele 1435 dokončno vrnilo v deželno knežje roke.⁴¹

Goričane (str. 127 sl.)

Kos: »Po Valvasorju naj bi še v 14. stoletju prejeli grad Ortenburžani in za njimi Celjski. Podatek je zanesljiv, saj o gradu piše v Celjski kroniki, da ga je Herman II. Celjski odstopil

³⁰ Skuk (kot v op. 26), str. 25.

³¹ 1342 V 13, Venzone; 1342 V 15, Venzone. Weiss (kot v op. 29), CD-rom, str. 163.

³² Še marca 1350 je patriarh Bertrand lahko podeljeval svojima vazaloma Bertoldu in Kolonu Slovenjgraškima krvno sodstvo na njuni posesti na Slovenjgraškem, kot so ga posedovali *alii castellani nostri in Windischgratz*, ter obenem sporočil *iudici, officialibus et castellanis nostris in Windischgratz*, da ju pri tem privilegiju ne smejo kakorkoli ovirati. Weiss (kot v op. 29), CD-rom, str. 177. Vojvoda Albreht je zasedel Slovenj Gradec poleti 1350, ko je z vojsko vdril v Furlanijo. Austro-Friulana, ur. Joseph von Zahn, *Fontes rerum Austriacarum II/40*, Wien 1877, št. 130, str. 149.

³³ 1351 VI 24, Dunaj; 1355 V 1, s.l., originala v ARS (prepisa Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU).

³⁴ Austro-Friulana (kot v op. 32), št. 78, 88, 130 (str. 151), 233 (str. 322); MDC X, št. 527; prim. Skuk (kot v op. 26), str. 26.

³⁵ Austro-Friulana (kot v op. 32), št. 135, 137.

³⁶ MDC X, št. 565.

³⁷ Originalne listine HHStA, AUR, 1364 III 13; ARS, listine grofov Celjskih, 1366 X 13, Celje (*mein sacz Windischgrecz mit alle dew vnd darczw gehoert als dye prif wol weisent dye ich darumb han von mein genedigen liben herren den herczogen von Osterreich*). Druga listina tudi v prepisu Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU.

³⁸ Originalna listina HHStA, AUR, 1374 II 4, Dunaj.

³⁹ Že v času mladosti otrok Huga VIII. Devinskega, po njegovi smrti 1390, je v Slovenj Gradcu gospodoval Rudolf Walsee, kot je razvidno iz listine vojvode Viljema, 1397 III 15, Dunaj. Weiss (kot v op. 29), CD-rom, str. 308–309.

⁴⁰ Originalni listini HHStA, AUR, 1407 III 1, Dunaj (reverz Walseejev); 1416 IV 12, Dunaj; prim. Max Doblinger, *Die Herren von Walsee*, Archiv für österreichische Geschichte 95, 1906, str. 422.

⁴¹ Doblinger (kot v op. 40), str. 446.

Habsburžanom, najbrž med letoma 1420 (dedovanje po Ortenburžanih) in 1435, ko je umrl. Toda še prej (ok. 1366–1390) je bil grad nekaj let v rokah zastavnih upnikov Walseejev (nato še od 1407) ...«. Kako je bilo lahko gospostvo obenem ortenburško in walseejsko? Matjaž Bizjak je v svoji študiji – ki jo citira tudi Kos – pravilno ugotovil, da za 14. stoletje »nikakor ne drži, da je bil grad permanentno v posesti Ortenburžanov in da je okoli 1420 skupaj z ostalo dediščino pripadel Celjskim grofom, kot zmotno navaja Valvasor. Leta 1399 so namreč zastavljeno gospostvo skupaj v okviru devinske dediščine prejeli Wallseejci.«⁴² Goričane so bile devinska dediščina! Devinci (in ne Wallseejci) so bili njeni posestniki v zadnjih desetletjih 14. stoletja in preko njih je gospostvo prešlo na njihove dediče Wallseejce. Leta 1407 sta vojvodi Leopold in Ernest ponovno zastavila bivše devinske posesti Rajnprehtu II. Wallseeju, med njimi tudi Goričane (in Zgornji Kamnik), za nadaljnjih 28 let, kar je leta 1416 potrdil vojvoda Albreht V.⁴³ Zastava je potekla leta 1435 in Goričane ter številna druga gospostva so se povrnila nazaj Habsburžanom. Razen nezanesljivega Valvasorja tako o ortenburškem gospostvu nad Goričanami v originalnih virih ni nobenega sledu. Resnično je v Celjski kroniki podatek, da so bile Goričane (*Görttschach*) eno od zastavnih gospostev, ki naj bi jih grof Herman II. vrnil Habsburžanom. Vendar moramo dopustiti možnost, da je v tem narativnem viru v tem primeru napaka. Avtor kronike sam pravi, da nekaterih imen vrnjenih gospostev ne pozna, in očitno se je pri enem tudi zmotil. Listinski viri jasno prikazujejo drugačno sliko, kakršno sta pravilno ugotovila že Bizjak in pred sto leti Doblinger.⁴⁴ Oba Kos – zgolj *pro forma* – citira, vendar kljub temu ponavlja svoje napačne navedbe.

Hašperk – Planina (str. 136)

Kos: »V 15. stoletju so bili grajski gospodje dvopalacijskega grajskega kompleksa še grofje Celjski, po letu 1456 pa je bil grad kot deželnoknežja posest podeljevan v zastavo.« Na tem mestu citira Jakiča.⁴⁵ Hašperk v resnici nikoli ni bil v rokah grofov Celjskih. Kot je točno ugotovil Matjaž Bizjak, je bilo gospostvo goriško brez prekinitev do leta 1435, ko so ga po sporu zasedli gospodje Jamski. Avstrijski vojvoda Friderik V. je izkoristil priložnost in ga še v istem letu odkupil od Jamskih, nakar je postalo deželnoknežji urad, pogosto podeljevan v zakup (ne zastavo!).⁴⁶ Tako je bil Hašperk lahko že leta 1446 naštet med ostalimi deželnoknežjimi gospostvi, ki so morala prispevati za doto princese Katarine, in ni mogel biti celjska posest.⁴⁷

Slovenska Bistrica (str. 373)

Kos: »Vse skupaj je bilo ... podeljevano v zastavo, in to najprej leta 1276 grofu Majnhardu Tirolsko-Goriškemu, čigar sin Oto je vse zastavil naprej Konradu Auffensteinskemu. Vojvoda

⁴² Bizjak, Ratio (kot v op. 12), str. 127.

⁴³ Originalne listine HHStA, AUR, 1407 III 1, Dunaj; 1416 IV 12, Dunaj. Še leta 1422 je krški škof razsojal spor med Rajnprehtom Wallseejem in vojvodo Albrehtom glede gospostev Goričane in Zgornji Kamnik (1422 II 7, Gradec), leta 1429 pa je Rajnpreht Wallsee podelil Goričane v oskrbništvo Kasparju Newhauserju (1429 III 7, Ljubljana). Prepisa Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU, po originalih v HHStA.

⁴⁴ Bizjak, Ratio (kot v op. 12), str. 127–128; Doblinger (kot v op. 40), str. 397, 422, 446.

⁴⁵ Jakič (kot v op. 8), str. 134.

⁴⁶ Bizjak, Ratio (kot v op. 12), str. 136–137.

⁴⁷ GZL X, št. 58.

Henrik Koroški je leta 1311 vse prepustil Habsburžanom ...«. Stavki so skoraj dobeseden prepis iz Pircheggerja, ki se tu, kot tudi na drugih mestih, pokaže kot nezanesljiv.⁴⁸ To se ne ujema tudi s kasnejšimi Kosovimi navedbami v istem geslu o uradnikih koroških vojvod v Bistrici. Slovenska Bistrica ni že 1276 prišla v roke Majnhardu Goriško-Tirolskemu, kajti še 1279 jo je imel v zastavi od kralja Rudolfa Friderik Ptujski.⁴⁹ Goriško-Tirolski so jo najbrž prejeli v naslednjem desetletju in prvi dokaz je Majhardova zastava urada in sodišča v Bistrici 8. decembra 1294.⁵⁰ Vojvoda Henrik Koroški je 1311 Slovensko Bistrico res formalno vrnil Habsburžanom kot deželni gospodom,⁵¹ vendar še nadalje – očitno do smrti 1335 – razpolagal z njo. V letih 1319 in 1330 je bil njegov tamkajšnji glavar Peter s koroškega Liebenberga, s katerim je Henrik še leta 1330 obračunaval dohodke iz Slovenske Bistrice.⁵² Šele po letu 1335 imamo dokumentirano neposredno oblast Habsburžanov v gospostvu.

Krško, Raka, Stari Grad, Žumberk, Sicherstein (str. 166, 208, 219, 248, 213)

Tu moram opozoriti na Kosovo nekorektnost do mojega lastnega dela. Evidentno namreč sprejema moje ugotovitve iz razprave o nastanku državne meje na Dolenjskem, ne da bi jo citiral, kar je neznanstveno in nepošteno! V tej študiji sem se intenzivno ukvarjal z mnogimi dolenjskimi gradovi in prišel do vrste novih ugotovitev, ki jih Kos povzema ali na njihovi osnovi spreminja svoje mnenje.⁵³

– Krško. Kos v prvi izdaji knjige: »... Kasnejši bogenski grad je nastal najbrž že v 11. stoletju, še pod oblastjo savinjskih mejnih grofov oz. rodu grofice Heme Breško-Selške, katerih sorodniki so bili grofje Bogenski. Bogenski so grad leta 1189 zastavili in leta 1202 prepustili salzburški nadškofiji, a ga takoj prejeli v dosmrtni fevd. *Nekaj let kasneje so na njihovo mesto stopili sorodniki Andeški ... Andeška oblast je bila neopazna in kratkotrajna*«.

V svoji študiji sem opozoril, da v virih ni nobenih dokazov za sorodstvo Bogenskih z Breško-Selškimi. Tudi za oblast Andeških nad Krškim ni argumentov in prisotnost ministerialov s Krškega v spremstvu Henrika IV. Andeškega ni dokaz za to tezo. Izpostavil pa sem dokazano gospostvo Friderika II. Babenberškega v Krškem.⁵⁴

Kos v novi izdaji: »... Prvi znani imetniki gradu so bili grofje Bogenski, ki so grad ... 1202 prepustili salzburški nadškofiji ... nekateri gradiščani so v 13. stoletju dosegli velik ugled. *Zanimivo pa je, da se niso omenjali v salzburškem okolju, marveč le pri grofih Andeških in oglejskem patriarhu Bertoldu Andeškem ...*«. O sorodstvu Bogenskih z Breško-Selškimi in andeški oblasti v Krškem ni več sledu. Zadrževanje krških gradiščanov v bližini Andeških je naenkrat postalo *zanimivo*, vendar sedaj nima več zveze z neposredno andeško oblastjo nad Krškim. Moje razprave ne citira! Če je Kos že tako drastično spremenil svoje mnenje, bi lahko omenil še v virih izpričano oblast Friderika Babenberškega v Krškem, ki pa jo zamolči. Krško

⁴⁸ Pirchegger (kot v op. 3), str. 128–129. Glede razvoja Slovenske Bistrice v mesto bi Kos lahko citiral precizne navedbe Boža Otorepca, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, vendar tega temeljnega dela ne upošteva.

⁴⁹ 1279 X 25, Zeiring, Weiss (kot v op. 29), CD-rom, str. 64.

⁵⁰ Die älteren Tiroler Rechnungsbücher II, ur. Christoph Haidacher, Innsbruck 1998, str. 213; Die Regesten der Grafen von Tirol und Görz, Herzoge von Kärnten II, ur. Hermann Wiesflecker, Innsbruck 1952, št. 900.

⁵¹ MDC VIII, št. 51.

⁵² Die Regesten des Herzogtums Steiermark I, ur. Annelies Redik, Graz 1976, št. 1091; MDC IX, št. 365, 366; prim. Josip Žontar, Kranjski deželni vicedom, Razprave 1. razreda SAZU V (Hauptmannov zbornik), Ljubljana 1966, str. 295–296.

⁵³ Miha Kosi, »... Quae terram nostram« (kot v op. 12), str. 43–94.

⁵⁴ Prav tam, str. 52–53 in op. 56, 60.

se namreč omenja v babenberškem urbarju med dohodki od kranjskih gospostev, ki so bila v rokah avstrijskega vojvode.⁵⁵

– Pri dolenjskem gospostvu Raka je Kos pred desetimi leti zapisal: »Področje in grad Raka (Arch) je bilo v drugi polovici 12. stoletja *še trdno v rokah grofov z Bogna ... Konec stoletja pa je njihova posest začela razpadati. Del, med drugim Rako, so dobili sorodniki, grofje Andeški, za njimi pa Spanheimi*«. ⁵⁶

V omenjeni razpravi sem ugotovil, da je bila Raka že prvotno v 12. stoletju last Spanheimov, in to njihove veje Lebenau, katere predstavnik Sigfrid I. se je najverjetneje leta 1130 imenoval po njej. Že v drugi polovici stoletja je tu dokazana tudi posest koroške vojvodske linije Spanheimov. Nikoli pa Raka ni bila andeška!⁵⁷

V novi izdaji Kos piše: »Območje gradu Raka jugozahodno od Krškega je bilo v drugi polovici 12. stoletja *še trdno v rokah Spanheimov*, nekaj pa so ga imeli tudi grofje Bogenski.«⁵⁸ Omembe gospostva Andeških ne zasledimo več. Moje razprave ne citira!

– Stari Grad na Dolenskem. Kos pred desetimi leti: »Stari Grad se je zanesljivo omenjal šele leta 1300 ... moral je stati precej prej, *vsaj v začetku 12. stoletja ... Graditelji so bili verjetno še hrvaški plemiči, ki so do 12. stoletja posedovali večji del ozemlja ob srednji Krki, veliko pa so ga obdržali še do 14. stoletja ... grad je bil v 13. stoletju skupaj z obširno in zaključeno okoliško alodialno posestjo v rokah hrvaških Baboničev ...*«

V svoji razpravi sem izčrpno argumentiral dvom, da bi hrvaško plemstvo prvotno posedovalo velika ozemlja ob Krki in bi del te posesti – vključno s Starim gradom – kontinuirano ohranilo od 12. do 14. stoletja, kar je bila že teza nekaterih starejših zgodovinarjev (Hauptmann). Omenil sem, da se Stari grad že 1251 omenja kot freisinška posest. Dokazal sem tudi, da posest Baboničev ob Krki v 13. stoletju ni bila obširna in zaključena, temveč razpršena in pomešana s posestmi drugih gospodov.⁵⁹

Kos v novi izdaji: »Graditelji so bili šele nekaj pred *sredo 13. stoletja morda hrvaški plemiči Baboniči, ki so posedovali precej ozemlja ob srednji in spodnji Krki, nekaj posesti pa so obdržali še do 14. stoletja*«. S spremenjeno formulacijo sta izpuščena kontekst o prvotnem hrvaškem ozemlju, ki bi se ohranilo od 12. do 14. stoletja, ter teza o obširni in zaključeni baboniški posesti. Moje razprave ne citira!

– Kos pri Gradu Žumberk v prvi izdaji knjige: »Žumberk je nastal po spanheimskem premiku kranjske meje na vzhod *do začetka 13. stoletja*«, v svoji razpravi iz 1997 pa: »Grad Žumberk je nastal ... *najpozneje do okoli leta 1200*«. ⁶⁰

V svoji študiji sem na osnovi podrobne analize okoliščin kolonizacije in političnega dogajanja prišel do zaključka, da je ta čas za nastanek gradu očitno prezgoden in da za Kosovo mnenje ni pravih osnov, saj se grad prvič posredno omenja šele 1265.⁶¹

Kos v novi izdaji knjige: »Žumberk je nastal po spanheimskem premiku kranjske meje na vzhod *do srede 13. stoletja*«. ⁶² Moje razprave ne citira!

– Glede gradu Sicherstein je v slovenskem zgodovinopisju dolgo prevladovala teza, da je stal na vzpetini Gradec nad samostanom Pleterje. Kos je še pred desetimi leti ugotavljal, da naj

⁵⁵ Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter, ed. Alfons Dopsch, Wien-Leipzig 1910, str. 52 (op. 2).

⁵⁶ Kos, Med gradom in mestom (kot v op. 1), str. 35.

⁵⁷ Kosi, »... Quae terram nostram« (kot v op. 12), str. 54 in op. 64.

⁵⁸ Kos, Vitez in grad, str. 208.

⁵⁹ Kosi, »... Quae terram nostram« (kot v op. 12), str. 66–68.

⁶⁰ Kos, Vitez in grad, str. 46; isti, Gradovi, dvorci in plemstvo med Krko in Gorjanci do konca srednjega veka, v: Gorjanci. Dolenski zbornik 1997, Novo mesto 1997, str. 120.

⁶¹ Kosi, »... Quae terram nostram« (kot v op. 12), str. 70, op. 164.

⁶² Kos, Vitez in grad, str. 248.

bi Sichersteinski v 14. stoletju imeli sedež »na novem istoimenskem gradu, morda na vzpetini Gradec nad Pleterjami.«⁶³ V razpravi nekaj let kasneje se je odločil, da gre za lokacijo pri vasi Kravjak v Gorjancih nad rečico Bregano, kjer se v virih 14.–15. stoletja omenja gradišče. Za citat v listini iz 1374 *veste Sicherstain mitsammt dem purgstall zu dem Krawyak* je zapisal, da ga »moramo brati tako, kot da bi bila za burgstall vejica, ne pa, da bi gradišče ležalo pri Kravjaku, grad pa nekje povsem drugje.«⁶⁴

V svoji razpravi sem celo poglavje (skoraj pet strani) namenil z več vidikov pomembni lokaciji gradu Sicherstein. S precizno analizo ohranjenih listin sem dokazal, da sta lokaciji gradu Sicherstein in gradišča pri Kravjaku različni in da je Sicherstain identičen s točko Stari grad Žumberački pri vasi Tomaševci v hrvaškem Žumberku.⁶⁵

V novi izdaji knjige Kos – evidentno na osnovi mojih prepričljivih ugotovitev – opušča svoje nekdanje mnenje o lokaciji Sichersteina pri Kravjaku in svojo argumentacijo iz leta 1997, ter se zadovolji z navedbo »grad je stal globoko v Žumberškem pogorju.«⁶⁶ Če se ne strinja z mojimi dokazi glede lokacije, naj to napiše, ne pa da ugotovitve, ki rešujejo več do sedaj nelogično rešenih problemov regionalne zgodovine, neznanstveno ignorira. V tem primeru *argumentum ex silentio*, ter vse ostale primere, kjer na osnovi moje razprave spreminja svoje nekdanje mnenje, razumem kot priznanje pravilnosti mojih ugotovitev. Vendar je necitiranje moje študije – milo rečeno – nekorektno, kratkovidno in znanstveno vprašljivo!

Žamberk (str. 406)

Za ta grad v Šaleški dolini je Kos v prvi izdaji knjige zapisal: »Žamberk ... je bil ptujski alod v sklopu sklenjenega teritorija Ptujskih oz. Kunšperških«, v novi izdaji pa je k temu dodal »ali pa posest gospodov Ortskih, katerih dediči so do leta 1281 posedovali tudi grad in gospostvo Guštanj«, ter »Konec 13. stoletja, najbrž po izumrtju gospodov Ortskih leta 1281, so prišli do gradu grofje Vovbrški«, brez opomb in citatov. Vendar pa je to teza, ki je ni razvil sam, temveč leta 1999 Tone Ravnikar. Ta je argumentirano zapisal, da ohranjene listine ne omogočajo sklepa, da je bila posest gradu Žamberk ptujski alod, kar Kos še naprej ponavlja kot eno od možnosti, in v nadaljevanju razvil tezo o Žamberku kot ortski dediščini.⁶⁷ Kos na navedenih mestih Ravnikarja ne citira, pač pa citira njegovo razpravo proti koncu gesla z obrazložitvijo, da »Ravnikar ponuja drugačno interpretacijo o Žamberku in Žamberških, po kateri naj bi bil grad del guštanjskega gospostva«. Ravnikar v resnici ponuja ravno interpretacijo, ki jo je po njem prevzel Kos: da je bil Žamberk poleg Guštanja dediščina gospodov Ortskih, ki so jo po njihovem izumrtju 1281 pridobili Vovbrški. Takšno citiranje ni korektno!

Ravnikar pa je v svoji študiji argumentirano podvomil še o drugi Kosovi navedbi, ki je zapisana v obeh izdajah knjige: da sta se 1277 brata Nikolaj in Hadmar iz Lučan s pomočjo Friderika Ptujkega in Hartnida Mariborskega poravnala z Žamberškimi zaradi škode v medsebojni fajdi. Za kakšen spor in fajdo je šlo, Kos ne razloži. Ravnikar je obsežno in pravilno utemeljil, da gre v tem primeru za potomce Hadmarja s Schönberga, enega od glavnih dedičev posesti izumrlih Cmureških. Lučane so bile fevd gospostva Žemberk (Schmirnberg), cmureške dediščine, ki so jo dobili Schönberški, in brata iz Lučan sta bila v sporu z njimi kot svojimi

⁶³ Kos, *Med gradom in mestom* (kot v op. 1), str. 36.

⁶⁴ Kos, *Gradovi* (kot v op. 60), str. 119

⁶⁵ Kosi, »... Quae terram nostram« (kot v op. 12), str. 78–84.

⁶⁶ Kos, *Vitez in grad*, str. 213.

⁶⁷ Tone Ravnikar, *Žovneško-Ptujski odnosi v Šaleški dolini, v: Celjski grofje* (kot v op. 19), str. 75 sl., 78, 81–82.

novimi fevdnimi gospodi.⁶⁸ Lučane (Leutschach) na današnjem avstrijskem Štajerskem blizu Arnfelsa niso imele nobene zveze z Žamberkom v Šaleški dolini oz. vitezi Lučanski vzroka za fajdo z Žamberškimi. Schönberški niso Žamberški, temveč so bili avstrijski ministeriali, veja Kuenringov, z gradu ob reki Kamp severno od Kremsa.⁶⁹ Kos svoje napačno interpretirane navedbe v novi izdaji knjige kljub temu ni popravil!

Rekštajn (str. 211)

Kos navaja: »Tretja omemba je iz leta 1392, ko je imel Rekštajn v zastavi Hans s Čreteža ... Še pred letom 1425 so ga imeli v zastavi od Svibenskih Herbard Auersperg, od leta 1425 Hans Perneški in nato Čušperški (zadnji kot celjski fevd).« Pri tem citira objavljeno listino iz auersperškega arhiva iz leta 1425 ter delo Jakiča.⁷⁰ Vendar pa druga zelo zgovorna listina iz auersperškega arhiva spreminja in izpopolnjuje to posestno sliko, kar sta ugotovila že Andrej Komac in Miha Preinfalk.⁷¹ Perneggi (z gradu na Štajerskem) so imeli Rekštajn prvič v zastavi že od Hansa Čreteškega (umrl pred 1421). Tega leta je prišlo do procesa pred deželnim upraviteljem glede vrnitve gradu oziroma odkupa iz zastave, ki ga je želel Herbard Auersperški. Ker je bilo v zastavnem pismu določilo, da morajo Perneggi dovoliti rešitev iz zastave dedičem Hansa Čreteškega, Herbardova mati Elizabeta pa je bila Čreteška – teta Hansa Čreteškega (*Hannsen Rewtenberger hern Herwarts muter bruder sun*) – in s sinom Herbardom edina potencialna dedinja (*frau Elspet und her Herwart ir sun Hannsens Rewtenberger seligen nachst erib sind*), je bilo dosojeno, da mora Hans Perneški prepustiti grad v odkup Auerspergu. To kaže, da so imeli očitno že Čreteški – najverjetneje tudi 1392 – grad v zastavi od Svibenskih (česar Kos ne omenja) in Herbard Auersperg je zastavo leta 1421 pridobil kot dediščino preko njih (ne pa direktno od Svibenskih). Leta 1425 je Rekštajn še sam prepustil v sekundarno zastavo Perneggom.⁷² Te ugotovitve tudi spreminjajo Kosov rodovnik Čreteških na str. 114: Fric Čreteški in Elizabeta sta bila brat in sestra (ne stric in nečakinja), Herbard Auersperški in Hans Čreteški pa bratranca!

Boštanj (str. 110)

Kos: »... Kmalu so izumrli, grad pa je krška škofija podeljevala v fevd štajerskim Kacenštajnom (1260–1381), nato pa grofom Celjskim. Ti so ga podeljevali v sekundarni fevd ...«. Letnica 1260 je napačna in nedvomno je Kos mislil na 1360, vendar je navedba kljub

⁶⁸ Prav tam, str. 75–76; prim. Hans Pirchegger, Landesfürst und Adel in der Steiermark während des Mittelalters III, Graz 1958, str. 233–235.

⁶⁹ Gl. Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich (=BUB) IV/1, ur. Oskar v. Mitis et al., Wien-München 1997, št. 838, kjer se leta 1171 med pričami omenjata *Albero de Chunringin et fratres eius Rapoto de Sconenberch* ..., leta 1235 pa sta v listini vojvode Friderika II. pričala skupaj *Rapoto et Hademarus fratres de Schonenberch* (BUB II, Wien 1955, št. 322). Leta 1245 je Hadmarus de Schonenberch skupaj z drugim avstrijskim ministerialom Hermanom s Kranichberga razpolagal s koroško dediščino Cmureških. MDC IV/1, št. 2318, 2319. Gl. še rodovnik Kuenringov v Kuenringer-Forschungen, ur. Andreas Kusternig, Max Weltin, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, N. F. 46/47, 1980/81 (priloga).

⁷⁰ Gre za listino 1425 IX 1, objavljeno v: Das Schloßarchiv in Auersperg, ur. Franz Komatar, Mittheilungen des Musealvereines für Krain XX, 1907, št. 347.

⁷¹ Das Schloßarchiv (kot v op. 70), št. 330; Andrej Komac, Vzpon Turjaških v srednjem veku (2. del), ZČ 54, 2000, str. 157, 159–160; Miha Preinfalk, Auerspergi: Po sledih mogočnega tura, Thesaurus memoriae, Dissertationes 4, Ljubljana 2005, str. 384–385, 390.

⁷² Das Schloßarchiv (kot v op. 70), št. 347.

temu netočna oziroma napačna, čeprav avtor citira listine s pravilno vsebino. Že leta 1359 so namreč Kacenštajni kupili od grofov Celjskih (ne pa od krške škofije!) gospostvo Boštanj in ga obenem prejeli od njih v (sekundarni) fevd.⁷³ Boštanj so Celjski že prej posedovali kot krški fevd, ne pa šele od 1381 kot nasledniki Kacenštajnov!⁷⁴ Da je šlo za star krški fevd Celjskih potrjuje leta 1378 ponovna podelitev fevdov, ki so jih imeli on in že njegovi predniki (!), grofu Hermanu I. (sinu 1360 umrlega grofa Friderika) s strani škofa Johana. Med drugimi gospostvi je naveden tudi Boštanj.⁷⁵ Leta 1381 sta grofa Herman in Viljem odkupila fevd Boštanj od Kacenštajnov nazaj in v prodajni listini je jasno napisano, da ga je Rudolf Kacenštajn nekoč kupil od njih (... *vormalis von in* [Celjskih, op. a.] *gechauft hat* ...).⁷⁶ Od tedaj dalje so ga krški škofje redno potrjevali Celjskim skupaj z drugimi fevdi.⁷⁷ Listina 1405, V. 11., izstavljena v Kočevju, ki jo tu citira Kos, dejansko nima nobene zveze z Boštanjem.

Gutenwerd (str. 135)

Kos: »Trg in utrdbo so imeli ... Spanheimi do 1261, nato kralj Otokar Češki in šele po letu 1269 je bil kraj spet neposredno podrejen Freisingu.« Ta navedba je popolnoma napačna. Trg Gutenwerd (Otok) ob dolenski Krki so po smrti vojvode Friderika II. Babenberškega 1246 res protipravno zasedli Spanheimi. Koroški vojvoda Ulrik III. je že leta 1251 obljubil freisinškemu škofu, da bo vrnil vse posesti, ki jih je zasedel njegov oče Bernard, med drugim tudi trg Gutenwerd. Očitno se je to res zgodilo pred letom 1261, saj je freisinški škof Konrad lahko aprila tega leta »v svoji utrdbi v Gutenwerdu« (*apud Gu^otenwerde in domo nostra*) podelil neke fevde svojim tamkajšnjim kastelanom (*nostris castellani ... in ambitu fori nostri Gu^otenwerde residentes*).⁷⁸ Gutenwerd je bil tedaj središče freisinške dolenske posesti in vojvoda Ulrik kot deželni knez je leta 1265 izdal Freisingu privilegij glede sodstva »*per totum predium ecclesie Frisingensis in Gutenwerde et alibi situm in Marchia*«. Pridržal si je le posredni vpliv z izvajanjem sodstva v trgu Gutenwerd, ki pa kljub temu ni bil njegova posest.⁷⁹ Kako bi bil lahko istočasno, ko je na Kranjskem še neomejeno vladal vojvoda Ulrik Spanheim, gospodar Gutenwerda kralj Otokar – kot piše Kos – je nejasno in v virih nima nobene opore!

Gorenji Mokronog (str. 192)

V tem geslu je kar nekaj napak in nedoslednosti. Kos piše: »... Res je stal Albert iz Mokronoga v listini patriarha Ulrika iz leta 1173 takoj za grofi in svobodnimi gospodi in pred grofom

⁷³ 1359 IV 24 s.l., original v ARS (prepis Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU). Zanimivo je, da ima Kos pri geslu Rekštajn pravilno omembo kacenštajnskega nakupa Boštanja od Celjskih leta 1359, ki je pa pri geslu Boštanj ne upošteva.

⁷⁴ Že Friderik Celjski ga je lahko pred 1360 zastavil celjskim Judom. 1360 IX 21, Celje, original v ARS (prepis Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU).

⁷⁵ 1378 XI 4, Podčetrtek, original v ARS (prepis Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU).

⁷⁶ 1381 IX 28 s.l., original v ARS (prepis Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU).

⁷⁷ 1387 V 15, Vitanje; 1404 X 25, Vitanje, originala v ARS (prepisa Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU).

⁷⁸ Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain (=UBKr) II, ur. Franz Schumi, Laibach 1884–1887, št. 282. Prim. Andrej Komac, Od mejne grofije do dežele. Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju, Ljubljana 2006, str. 182, 205.

⁷⁹ UBKr II, št. 346; Komac (kot v op. 78), str. 187.

Albrehtom Višnjegorskim ...«. Avtor je pomešal med seboj dve listini patriarha Ulrika II. V listini iz 1173 se med pričami dejansko omenja Albert iz Mokronoga, vendar v njej ni grofa Višnjegorskega, pred katerim naj bi stal. V drugi listini, iz leta 1177, pa se Mokronoški res omenja pred grofom Albertom Višnjegorskim, vendar gre za Otona Mokronoškega (ne pa Alberta).⁸⁰

Kos nadaljuje: »Okoli leta 1177 se je omenjal Oto iz Mokronoga ... Tedaj je freisinškemu škofu prodajal obsežno posest na Dolenjskem. Obenem se je navajala spanheimska posest okoli Mokronoga ... ki je bila predana Freisingu.« Kot je razvidno iz prejšnjega odstavka, se 1177 res omenja Oton Mokronoški. Vendar pa ni »tedaj« prodajal posesti freisinškemu škofu, temveč je nastopal v popolnoma drugem kontekstu – le kot priča patriarhove listine. Podatki o mokronoški prodaji se nahajajo v zapisu o posestih, ki jih je pridobil freisinški škof Oton II. (1184–1220), torej se to ni moglo zgoditi pred 1184.⁸¹ Ob podrobnejšem pregledu notic, ki jih je Zahn datiral okrog leta 1215, se izkaže, da gre najverjetneje za zapise v kronološkem zaporedju. Prodaja mokronoških posesti škofu Otonu sledi navedbi, ki se je zgodila vpricho koroškega vojvode Ulrika II. (kot polnoleten nastopa šele od 1192, umrl 1202). Torej je smiselno sklepati na čas konec 12. ali začetek 13. stoletja. Kot zadnja navedba v omenjenem freisinškem zapisu sledi podelitev 20 hub, ki jih je koroški vojvoda Bernard (1202–1256) predal škofu Otonu od svoje posesti pri Mokronogu. Torej se ta spanheimska posest ne omenja »obenem« (1177), kot je razumeti iz Kosovega pisanja, temveč se nanaša na čas po 1202. Par desetletij ni zanemarljiva doba in takšne neprecizne formulacije so nesprejemljive.

Kos v nadaljevanju navaja: »Ko je leta 1208 grofa Henrika Andeškega zadelo državno izobčenje, so si Spanheimi do poravnave leta 1224 podredili Mokronoške. Po letu 1230 pa je grad po sporazumu med patriarhom in Babenberžani pripadel slednjim. Ko je tudi vojvodo Friderika II. leta 1236 zadelo cesarsko izobčenje, je porasel spanheimski vpliv.« To so vratolomne hipoteze, za katere ni v virih najmanjšega indica. Kos sicer citira dve deli Ljudmila Hauptmanna, v katerih pa sploh ni govora o Mokronogu v kakršnikoli podobni zvezi, kot jo navaja omenjeni avtor. Hauptmann namreč med posestmi, ki naj bi pripadle Frideriku Babenberškemu, omenja Mokro Polje, ne pa Mokronoga. Zgornji Mokronog se poleg omemb iz prejšnjega odstavka, ki se najverjetneje nanašajo na začetek 13. stoletja, prvič ponovno omenja šele leta 1249, ko je se je *Wolzlinus de Nazzenfvz* nahajal med pričami ustanovne listine vojvode Bernarda za samostan Kostanjevica in očitno že sodil med spanheimsko klientelo,⁸² kar dokazuje tudi nadaljnji razvoj. Govoriti o vmesnem andeškem, nato spanheimskem, babenberškem in po 1236 ponovno spanheimskem vplivu – celo s konkretnimi letnicami – so spekulacije brez kakršnekoli osnove!⁸³ Dosti verjetnejša bi bila hipoteza, da je bil Zgornji Mokronog kontinuirano v spanheimski interesni sferi že od začetka 13. stoletja.

⁸⁰ Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (=Gradivo) IV, ur. Franc Kos, Ljubljana 1915, št. 540, 583; UBKr I, št. 173a.

⁸¹ Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis I, FRA II/31, ur. Josef Zahn, Wien 1870, št. 126.

⁸² UBKr II, št. 162.

⁸³ (Zgornji) Mokronog se ne omenja med babenberškimi posestmi na Kranjskem v urbarialnem zapisu iz let 1230–1246 (gl. op. 55), niti se tamkajšnji ministeriali ne omenjajo v skupini ostale prvotno višnjegorske klientele, ki je pripadla Babenberžanom in jih je preko babenberške žene Margarete kot dediščino pridobil češki kralj Otokar (UBKr II, št. 205, 206).

Majdburg (str. 321)

Kos: »Med letoma 1373 in 1396 so imeli grad v fevdu grofje Celjski, ki pa so ga morali po smrti upravnika Ortolfa Kupha predati Ulriku z Wallseeja ...«. Kos citira dve deli Pircheggerja, ki pa je zapisal zgolj, da je bila trdnjava *leta 1373* v posesti grofov Celjskih, ne pa do 1396!⁸⁴ Vendar tudi ta avtor za navedbo žal ne navaja vira in menim, da trditev ne bo držala. Glavni argument je dejstvo, da se Majdburg ne navaja v testamentu grofa Hermana Celjskega, ki ga je spisal leta 1377 pred odhodom na križarski pohod v Prusijo in nudi najpopolnejši presek skozi posesti Celjskih v zadnji četrtini 14. stoletja.⁸⁵ V listini so navedena vsa njihova alodialna in zastavna gospostva ter fevdi – kar 40 po številu – vendar med njimi ni Majdburga.⁸⁶ Tudi če bi bil 1373 res v posesti Celjskih, to očitno že nekaj let kasneje ni bil več, še manj pa vse do 1396, kot piše Kos. Kot navajata Pirchegger in Jože Koropec na osnovi kopije listine iz leta 1396, je imel Majdburg pred tem letom v posesti upravnik Artolf Kuph. Po njegovi smrti je moral skrbnik njegovih mladoletnih otrok leta 1396 na ukaz vojvode Viljema gospostvo prepustiti Ulriku Walseeju.⁸⁷ V listini ni besede o tem, da so grofje Celjski prepustili gospostvo Walseeju in Kosova navedba je očitno napačna.

Ptuj (str. 365)

Kos: »Prvi ptujski meščani so se pojavili v listinah kot priče leta 1219.« Ta navedba ne bo držala. Listina, ki jo Kos citira po Petteggu, je datirana napačno, in sodi v leto 1290.⁸⁸ To je razvidno tudi iz omembe ptujskih minoritov ter drugih prič. Minoritski samostan na Ptujju je bil namreč po redovni tradiciji ustanovljen med letoma 1230 in 1239, v ohranjenih virih pa je prvič omenjen šele okrog 1280.⁸⁹ Seifrid in Friderik s Podsrede, navedena med pričami, pa sta živela konec 13. stoletja.⁹⁰

Zbelovo (str. 404)

Kos: »Kastelni grad ... obvladoval je še mitnico in trg«. Glede na dosedaj poznane vire Zbelovo nikoli, ne v srednjem veku ne kasneje, ni bilo trg!⁹¹

⁸⁴ Pirchegger (kot v op. 3), str. 99.

⁸⁵ Neobjavljena originalna listina HHStA, AUR, 1377 V 19, Celje.

⁸⁶ Kot je razbrati iz navedb v Joseph von Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893, str. 323, ter Pavle Blaznik, Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500, A–M, Maribor 1986, str. 463, omembe Majdburga v času med 1357 in 1396 dosedaj raziskovalcem niso znane.

⁸⁷ Pirchegger (kot v op. 3), str. 99; Jože Koropec, Srednjeveški Vurberk, ČZN n. v. 4, 1968, str. 119.

⁸⁸ Za pravilno datacijo glej Weiss (kot v op. 29), CD-rom, str. 82 (1290 VIII 31, Ptuj).

⁸⁹ Glej zbornik Minoritski samostan na Ptujju 1239–1989, Ptuj–Celje 1989, zlasti razpravo Jožeta Mlinariča na str. 47 sl.

⁹⁰ Glej rodovnik pri Kos, Vitez in grad, str. 350.

⁹¹ Omembe trga ni pri Pircheggerju (kot v op. 3), str. 149–150; Jožetu Koropcu, Zbelovo, Studenice, Pogled do srede 17. stoletja, ČZN n.v. 16, 1980, str. 239–283, ki v obsežnem prispevku analizira tudi vse dotične urbarje, ali pri Blazniku, Historična topografija (kot v op. 86), N–Ž, Maribor 1988, str. 535–536.

Miltenberg (str. 190)

Kos se je v novi izdaji knjige – za razliko od prve – odločil za lokacijo na Dolenjskem v bližini Lanšpreža in s tem sprejel tezo Jakiča. Gre za grad gospodov Vojniških, ki je imel skupno posestno zgodovino kot vojniško gospostvo. Menim, da je teza o dolenski lokaciji kljub izvirnosti rešitve malo verjetna. Grad se resnično v virih 14. in 15. stoletja ne omenja več, vendar pa urbar gospostva Vojnik iz leta 1524, narejen na osnovi starejšega izgubljenega urbarja, za kraji Razgor, Pristava, Koblek in Tomaž pri Vojniku omenja lokacijo *Miltenberg* z dvema kmetijama.⁹² Šlo bi lahko za bližnjo lokacijo Gradišče pri Vojniku, kot je kraj identificiral Koropec (Kos ima njegovo razpravo v seznamu literature, a je pri geslu Vojnik ne upošteva).⁹³ Ta lokacija je v kontekstu virov 13. stoletja – zlasti posedovanja štajerskega maršala Bertolda s Treuna in nato razpolaganja ogrskega princa Štefana z Vojnikom in Miltenbergom okrog 1259 – dosti plavzibilnejša od dolenske in bi bilo potrebno vire v tej luči še enkrat ovrednotiti in najverjetneje Miltenberg uvrstiti nazaj med štajerske gradove.

Na koncu velja izpostaviti še dejstvo, da Kos v svoji knjigi iz neznanega razloga izpušča nekatere relativno pomembne gradove. Glede na to, da je med gesla uvrstil celo tako marginalne in nepoznane, kot so Kozji rep, Jamnik, Letuš ali Tvarog, očitno v težnji po celovitosti, je velika pomanjkljivost, da med njimi ni kranjskih Wolkenburga (Obla Gorica pri Primskovem na Dolenjskem) in Erkenštajna (Novi grad). Prvi je bil kranjska posest krških škofov in eden redkih srednjeveških gradov, za katerega imamo v virih izpričano, kdo in kdaj ga je zgradil – krški škof Roman I. (1131–1167). Krški ministeriali oziroma sam grad se omenjajo med 1161 in 1228 ter kot krška posest še v listini kralja Rudolfa I. leta 1280.⁹⁴ Grad Erkenštajn nad Savo med Radečami in Boštanjem – pogosto zamenjevan z Ekenštajnom pri Velenju⁹⁵ – pa ima poseben pomen zato, ker je bil edini izpričan grad gospodov Ptujskih na Kranjskem. Prvotno krška posest, so ga Ptujski pridobili okrog srede 14. stoletja in krški škof jim ga je nato večkrat potrdil v fevd, zadnjič še leta 1428.⁹⁶ Po poročilu Celjske kronike ga je okrog 1440 razrušil celjski vojskovodja Jan Vitovec.⁹⁷ Zanimivo je, da Kos posveča gradu en odstavek v svoji monografiji o gospodih Svibenskih iz leta 2003,⁹⁸ v novi izdaji knjige o gradovih pa se mu ga ne zdi vredno omeniti. Erkenštajn je imel nedvomen pomen zlasti v času Herdegna Ptujškega, v letih 1340–1351 kranjskega deželnega glavarja, ki je intenzivno krepil pozicije svoje družine na Kranjskem tudi z nakupovanjem posesti, ter se vpletal v zadeve svojih sorodnikov na bližnjem Svibnu. Zato je nenavadno, da Dušan Kos temu gradu tudi v svoji monografiji o Svibenskih, razen par stavkov v uvodnem poglavju, v nadaljevanju ne posveti več niti besede.⁹⁹ Bile bi upravičene zlasti v kontekstu omenjenih aktivnosti Herdegna Ptujškega.

⁹² Ignaz Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant, VIII Theil, Das Dekanat Neukirchen*, Marburg 1893, str. 286; Jože Koropec, *Srednjeveško gospostvo Vojnik*, ČZN n. v. 10, 1974, str. 269–270.

⁹³ Koropec (kot v op. 92), str. 270.

⁹⁴ Gradivo IV, št. 421, 442, 462, 489, 781, 898; Gradivo V, št. 147, 177, 265, 266, 431, 489; MDC V, št. 432.

⁹⁵ Večina podatkov v geslu Erkenštajn pri Jakiču (kot v op. 8) dejansko sodi h gradu Ekenštajn pri Velenju.

⁹⁶ Johann Loserth, *Das Archiv des Hauses Stubenberg, Veröffentlichungen des Historischen Landes-Kommission für Steiermark XXII*, Graz 1906, št. 43, 59, 76, 82, str. 80 sl. Grad je naveden v paketu ptujskih krških fevdov, ki jih je ob pričakovanju izumrtja družine škof leta 1387 že podelil v fevd grofom Celjskim, vendar so ostali še do konca rodbine v rokah Ptujskih (ARS, Celjske listine, 1387 VIII 28, s.l., prepis Boža Otorepca na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU). Listina 1428 VII 27, Strassburg, regest v Gurker Urbare, ur. Hermann Wiessner, Wien 1951, št. 348, str. 410.

⁹⁷ Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, ur. Franz Krones, Graz 1883, str. 86, 157.

⁹⁸ Kos, Blesk (kot v op. 14), str. 52.

⁹⁹ Sicer pa so podatki, navedeni v tem uvodnem poglavju (gl op. 98), popolnoma napačni. Erkenštajn ni bil nikoli v rokah grofov Celjskih in Vitovec ga je okrog 1440 porušil kot enega gradov tujih gospodov, kot eksplicitno navaja Celjska kronika (kot v op. 97).

* * *

Pisanje ocene knjige s 180 gesli in 1300 opombami na več kot 400 straneh ni lahko delo. Še manj preprosto je preverjati vse navedbe avtorja v delu, tako natrpanem s podatki, kar konec koncev tudi ne bi imelo smisla. Zgornje pripombe, dopolnila in popravki so se porodili naključno, ob občasnem prebiranju posameznih gesel, ne pa s sistematskim preverjanjem. Morda bi se kdo lahko obregnil, da je pri 180 geslih o slovenskih gradovih razumljivo pričakovati kakšno napako. To je res, a žal ne gre le za male lapsuse, temveč za napačne navedbe z veliko težo, ki si jih znanstvenik ne bi smel privoščiti. Poleg tega je večina od njih popolnoma nepotrebni, še zlasti v drugi revidirani izdaji knjige, saj gre v mnogih primerih za poznane, že dolgo objavljene ali vsaj avtorju dostopne vire (Otolepčevi prepisi). V nemalo primerih se je tudi izkazalo, da smo slovenski raziskovalci v zadnjih letih prišli do številnih novih, z viri podprtih ugotovitev, ki so bile objavljene v literaturi, a jih Kos obravnava izredno površno in mimogrede, ali jih celo ignorira.

Zato je zanesljivost in s tem uporabnost – predvsem analitičnega dela – knjige Vitez in grad, ki bi resnično lahko postala dober standardni priročnik za vse strokovnjake in ljubitelje starejše slovenske zgodovine, za resnega znanstvenika postavljena pod vprašaj. Morda pa bomo kvalitetno, precizno in (do drugih raziskovalcev) korektno revidirano delo kdaj v prihodnosti doživeli šele v tretji izdaji.